

Tenslotte: dit artikel kon alleen geschreven worden dank zij de hulp van het Solomon R. Guggenheim Museum te New York dat bereid was foto's te maken van de collage Merz 163 van Kurt Schwitters, eigendom van het Museum, en toestemming te geven tot publikatie.

Voorts mijn dank aan de medewerkers van de Gemeentelijke Archiefdienst en van het Museum Boymans-van Beuningen, die behulpzaam waren bij het onderzoek in de kranten uit de twintiger jaren en van de uitgebreide literatuur over Kurt Schwitters.

NOTEN

1) Een uitvoerige biografie van Kurt Schwitters (1887-1948) is geschreven door zijn zoon Ernst Schwitters in de katalogus van het Museum Boymans-van Beuningen bij de tentoonstelling van zijn levenswerk in het voorjaar van 1964.

2) Betty van Garrel in de N.R.C. van 27 november 1978: 'De sporen van een legendarische dadaïst'.

3) Foto's van de collages met Rotterdamse en Haagse tramkaartjes respectievelijk gedateerd 1920 en 1923 zijn gepubliceerd in: Kurt Schwitters van Werner Schmalenbach; uitgave Harry N. Abrams, New York.

4) Der MERZ Künstler Kurt Schwitters van Friedrich Lach; uitgave M. du Mont Schauberg.

5) Deze veldtocht is uitvoerig beschreven in: Holland Dada van K. Schippers; uitgave Querido, 1974. De voorstelling in Rotterdam wordt niet genoemd.

6) In de 'Urtext' van dit MERZ gedicht, voor het eerst gepubliceerd in 1922, komen deze regels nog niet voor (zie: Der MERZ Künstler Kurt Schwitters, pag. 97).

7) In het Rotterdamsch Nieuwsblad wordt de naam van Van Doesburgh (1883-1931) met een h geschreven. Dit is niet juist. De naam: Theo van Doesburg was een pseudoniem van C.E.M. Küppers.